

TÜRK KÜLTÜRÜNÜ ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ

AYLIK DERGİ

348

SAYI 348

YIL XXX

NİSAN 1992

MOĞOLİSTAN KAZAK ŞAİRİ AKTAN BABİYULI VE ŞİİRLERİ

Mehmet KARA

Kazak Türkçesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren edebî dil olarak gelişmeye başlamıştır. Kazaklar, bu asra gelinceye kadar edebî ihtiyaçlarını halk edebiyatı ürünleriyle karşılamışlardır.

Kazak edebiyatının kurucusu, İbrahim Abay (1845-1904)'dır. "Kun-aybayulı Abay" olarak da tanınan şair, eserlerinde halkın dertlerini, Rusların Kazaklar arasına soktukları ayrılıkları işlemiştir. Ayrıca Abay, halk dilinin bütün zenginliklerinden faydalanmasını bilmıştır.

Ahmet Baytursun (1896-1937), Mircakıp Dolat (1885-1937), Ömer Karaşulı (1876-1921) gibi kimseler edebî gelişmeyi sürdürmüşlerdir. Mircakıp Dolat, "Bahıtsız Cemal" adlı tiyatro oyunuyla dram türünün öncülüğünü yapmıştır.

Mağcan Cumabayulı (1896-1937) da Bayrutsun'un açtığı yolda ilerlemiş seçkin bir şairdir. Goethe, Heinrich Heine gibi Alman şairlerinin şiirlerini Kazakçaya çevirmiştir.

Sultan Mahmut Toraygirulı (1893-1920), "Kamur Suluv" adlı eseriyle Batı tarzında roman türünün ilk örneğini vermiştir. Roman türünde Muhtar Avezov tarafından yazılan ve Abay'ın hayatını esas alan "Abay Colı" (Abay Yolu) adlı iki ciltlik eser önemlidir. Bu roman, Rusçadan başka birçok dile tercüme edilmiştir.

Kazaklar, başta Sovyet Kazakistanı olmak üzere Doğu Türkistan ve Moğolistan gibi yerlerde yaşamaktadırlar. Bizim tanıtmak istediğimiz kitap, Moğolistan'da yaşamış Kazak şairlerinden biri olan Aktan Babiyulı'nın hayatı ve eserleriyle ilgilidir(1).

(1) Aktan Babiyulı, **Olender, Tolğavlar, Sıkaktar, Ayıstar, Poemalar, Pyesalar** (Hazırlayanlar: Kabıydaş Kaliyaskarulı, Ayman Aktunalı), Ölgıy, 1987, 632 s. Moğolistan'da 140 000 kadar Kazak Türk'ü yaşamaktadır. Bunların 90 000 kadarı toplu ola-

Aktan Babıyulı, 1897 yılında doğmuştur. Babası Babıy, edik (çizme) dikerek geçimini sağlayan orta halli, sakin bir insandı. Babıyulı, dokuz oğlan, beş kızın en küçüğüdü. Küçük yaşta kendisinden beklenilmeyen sözler söylüyordu. Annesi Karıpcan, şiiere meraklı bir kadındı; hatta bu konuda kabiliyeti de vardı. Annesinin bu özelliği, Babıyulı'ya da geçmiştir.

Şairin "Kedey Küyi" (Fakir Hali), "Karav Bayğa" (Cimri Zengine) gibi şiiirleri halk arasında kısa sürede yayılır, önceleri halk şiiiri tarzında yazan şair, daha sonra yenilik şiiirleri, manzumeler de yazmış; tiyatro eserleri ortaya koymuş ve bazı şairlerle atışmalar yapmıştır.

Babıyulı, 1967 yılında ağır bir hastalığa yakalanarak yatağa düşer ve altı yıl yatar. 1973 yılında Ölgüy'de ölür. Kabri, Ölgüy'deki "Altın Beşik" (Altın Beşik) mezarlığındadır.

Babıyulı ve eserlerini konu edinen kitabın ilk 22 sahifesinde, şairin hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgiler, Kabıydaş Kahıyaskarulı tarafından hazırlanmıştır. Bundan sonra 363. sahifeye kadar olan kısımda değişik şiiirler bulunmaktadır. 363-386. sahifeler arasında şairin Umsındık, Kazıyza, Akbala, Sağıy ve Burkasın ile atışmaları yer almaktadır. 387-561. sahifeler arasında manzumelere, 561-608. sahifeler arasında "Ermalay", "Cemal", "Erinşek Er Men Ekpindi Ayel" (Tembel Adamla Çalışkan Kadın) adlarındaki tiyatro eserlerine, 609-624. sahifeler arasında açıklamalara yer verilmiştir. Açıklamalar bölümünde özellikle şiiirlerin, manzumelerin, atışmaların ve tiyatro eserlerinin alındıkları yerler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Eserin son sözü, 625-626. sahifeler arasındadır. 627.-632 sahifelerde içindekiler yer almıştır.

Aktan Babıyulı, şiiirlerinin hemen hepsini milli vezin olan hece vezniyle kaleme almıştır. 7'li ve 8'li heceyle yazdığı şiiirlerde kıvrak bir dil kullanmıştır. Bazı şiiirleri manzum mektup özelliği taşımaktadır. Bir kişiyi anlattığı şiiirlerinde hikâye üslubu kullanmıştır.

1938'den sonra yazdığı şiiirlerde yer yer Rusların etkisi görülür. 1942'den sonra yazdıklarında partiye (s. 107), kollektiv (s. 119), şoför (s. 119),

rak Moğolistan'ın Bayan Ölgüy aймаğında (eyaletinde) yaşarlar. Ülkenin en batısında, Altay dağları eteklerinden doğuya doğru uzanan bu oymak, Kazakistan'ın Moğolistan topraklarındaki devamıdır. Şiiirlerini tanıttığımız Aktan Babıyulı da Moğolistan Kazaklarının en büyük şairidir.

maşin (s. 119), povest (s. 130), teatr (s. 131), manişinist (s. 141), traktör (s. 141), klub (s. 175), gazet (s. 326) gibi Rusça kelimeler yer almaya başlar. Bu kelimeler daha çok siyaset, edebiyat ve teknolojiyle alakalıdır.

Şair şiirlerinde çeşitli konulara temas etmiştir. Bir mısraında "Bilim kerek kızdarım s. 72" (Bilgi gerek kızlarım) demiş, başka şiirlerinde de okumaya, ilim ve sanat erbabı olmaya verdiği önemi dile getirmiştir:

Mangi şattık ömürdin
Bilim açar bakıtın.
Savatsız bolup ötpesin.
Balalık davir vakıtın. (s. 73)

Ebedi mutlu ömrün
Bilgi açar bahtını.
Cabillikle geçirme
Çocukluk vaktini.

Otansıl azamatpız halkım söygen,
Balandı mektepke her bilim üyren! (s.83)

Vatansever yığıdim, halkımı seven;
Çocuğunu okula ver, bilgi öğren.

Coldastar öner çağın oyğa alındar,
Uykıdan bas köetip oynanındar. (z. 85)

Arkadaşlar, sanata kafa yorun,
Baş kaldırıp uykudan uyanın!

Okıp catkan mektepte,
Neşe mın kız, ulım bar. (s. 114)

Mektepte okuyup duran
Binlerce kızım, oğlum var.

Bakıttı bavırlarım, balalarım,
Köz aşkan gılımnenen danalarım.

Bahtlı kardeşlerim, çocuklarım,
Bilgi ile göz açan akıllılarım.

Mektepke berdik, mine, bilim bil dep,
Önerge cetip aluvan ömir sür dep.
Bakıttı zamananın küreskeri,
Bakşamda cemisterim pisti güldep. (s. 262)

Okula verdik "bilgili ol" deyip,
"Sanata erişip rahatı bul" deyip.
Bahtlı zamanenin göreşçisi,
Bahçemde meyvelerim oldu gülleyip.

Şair, halkın "Altın Tav" (Altın Dağ) diye adlandırdığı Altay Dağı'na birçok şiirinde yer vermiştir:

Altayımının tarihi alemge anık.
"Altın tav" dep at koyğan bizdin halk."
(s. 61)

Altay'ımın tarihi âleme malum,
"Altın Dağ" diye ad vermiş halkım.

Caykalğan capırağı ağasında,
Masayrap türlü kustar anın tartkan,
Kulakka üni eşilip komıravday,
Bulağı say-sayınan sıldır hakkan. (s. 91)

Sallanır yaprağı ağacında,
Sevinir şakıyan türlü kuşlar.
Kulağa zil gibi sesi gelen
Pınarı her dereden şırıldar.

Casılşın mañgazdanğan bası biyik,
Töbesi tuvğanday-ak kökke tiyip.
Aspanda köşip cürgen bulttar kelip,
Tağzummen salam berer basın iyi p.
(s. 389)

Mağrurlanan yeşillikli başı dik,
Yeni doğmuş gibi tepesi göğe değmiş.
Asumanda koşup duran bulutlar gelip
Hürmetle selam verir başını eğip.

Kart Altay ömir sürgen talay ğasır,
Köringen bastarı appak, bavırı casıl.
Tariyhın bizge malim batır Altay.
San bolğan ken ölkende oyran-asır.
(s. 418)

Ömür sürmüş asırlardır yaşlı Altay;
Görünen başları apaç, bağı yeşil.
Yiğit Altay, bize malum tarihin;
Geniş yurdunda her olan karmakarışık.

Vatan ve millet sevgisi, işlenen temalardan bir diğeridir:

Bizdin Otan, sıylı Otan,
Ul-kızın seni süydi Otan.
Seni süyip enbekşi el,
Kasıktay kanın kıydı Otan, (s.67)

Castarımın birge astım,
Cana dünyeye esihin.
Otanım meni böledi,
Dayındap nurlı besigin. (s. 109)

Taza ava, samal cel,
Sayranda bizdin el.
Askar tav, şalkar köl,
Şattıkta bizdin el. (s. 116)

Degende tuvğan elim-Otan cerim,
Nöserlep kıyladı ölenderim. (s. 138)

Şığam da biyik töbege,
Karaymın alış kırlarğa.
Tuvğan cer senin koynında,
Colıktım cılı nurlarğa. (s. 136)

Talaptı menin castarım,
Ctanğa enbek arnağan,
Ölen cırım, akravı,
Zor maktanış ol mağan. (s. 236)

Bizim Vatan, saygıdeğer Vatan,
Oğlan, kızın seni sever Vatan.
Seni sevip emek veren millet,
Var kanını feda eder Vatan.

Gençlerimle birlikte aştım
Yeni dünyanın eşiğini.
Vatanım beni beledi
Hazırlayıp nurlu beşiğini.

Temiz hava, hafif yel,
Seyranda bizim el.
Yüce dağ, geniş göl,
Mutlulukta bizim el.

Dediğimde "doğduğum el, vatan yerim",
Sağanak kesilir şiirlerim.

Çıkayım da yüksek tepeye,
Bakayım uzak kırlara.
Doğduğum yer, senin bağrında
Rastladım ılık nurlara.

Arzulu benim gençlerim
Hizmet için Vatana.
Şiirlerimin temeli,
Büyük gurur kaynağı bana.

Çoban kültürü de şiirlerinde önemli yer tutar:

Elimnin altın fondı bes tülük mal,
Töl maldı ösitiüvge önege al.
Ösirip maldın basın orındağan,
Ülgili caksı-caksı maşılar bar.
(s. 110)

Bizdin el mal ösirip mal aydağan,
Konısın dört mezigilge inğaylağan.
(. 202)

Halkımın altın serveti beş çeşit mal,
Yavru malı yetiştirmek için örnek al.
Yetiştirip malın başında dururlar;
Çok tecrübeli, iyi çobanlar var.

Halkımız mal yetiştirip mal güder,
Dört mevsimde dilediği yere gider.

Şair, bir şiirinde Türkistan'a şöyle seslenir:

Uva, Türkistan kurbışın,
Aman esen cürmissin?
Bastık, bolıp uyımğa,
Caksardı ma tırmısın? (s. 316)

Ey çağdaşım Türkistan!
Sağ salim yaşıyor musun?
Önder olup topluma,
Düzelmişlik taşıyor musun?

Kazaklarla ilgili bir şiirinde Kazak örf ve adetlerinden bahsetmiştir:

Atamız Kazak saltı dep,
Tavğa caylap, taska östin. (s. 42)

Kazak atamızın adeti diye
Dağa konup taşa çıktın.

Bitirap cürgen tav-tasta,
Mongol menen Kazağınm.
Ömir boyı köp tartkan,
Köşi-konnın azabın. (s. 255)

Dağılıp durmuş dağda taşa
Moğol ile Kazağın.
Ömör boyu çok çekmiş
Göçme konma azabını.

Şair, mala doymayanların gözünü öldükten sonra toprağın doymasını diler:

Kevdesi malğa bitken cebir baydın.
Ölgende topırakka toysın toysın közi,
(s. 32)

Gövdesi mala bağlı obur zenginin
Ölünce toprağa doysun gözü.

Ömür hakkında yazdığı şiirlerde dünyayı bir kervana benzetir. Bu öyle bir kervandır ki; bu güne kadar gidenlerin hiçbiri geri dönmemiştir:

Düniye bir kerven arkim keşken,
Buringi songılardan bari köşken.
(s. 233)

Dünya bir kervan, herkes geçmiş,
Öncekiler, sonrakiler hepsi göçmüş.

Kerven keşip catır, keşip catır.
Kelgen çok birev laytıp barğandardan.
(s. 234)

Kervan geçip durur, geçip durur,
Hiç gelen yok varıp gidenlerden.

Şair, bu son beytin ikinci mısraında Yahya Kemal'le aynı duyguyu paylaşır. Yahya Kemal, "Sessiz Gemi" adlı şiirinin bir mısrasında "Birçok seneler geçti, dönen yok seferinden." demiştir.

Babıyulı on beş yaşındayken şiire heveslenmiştir.:

On besimde ölenge aves etken.
(s. 61)

On besimde şiire heveslenmişim.

Aktan Babıyulı'nın şiirlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, onun şiirlerinden seçilmiş örnekler sunarak yazımızı bitirmek istiyoruz:

CAZGI MISAL

Yazğı mısıl bilinip,
Kurt-kumırka tirilip.
Kuvanıştı könül şat,
Bet-betimden cügirip.

Kökoray şalğın güldenip,
Ağaş bası bürülenip.
Küyge tarıp ar kustar,
Neşe aluvan türülenip.

Mavcırağan tavmen fas,
Tabıyğattın gülderi.
Sayrağan bülbül, sandığaş,
Kulaktan ketpes ünleri,

Tavdan akkan taş bulak,
Çağalay sıkkan kök kurak.
Kulday ağıp kölderge,
Kuyılıp catır burkırıp.

Köz cetkisiz ülken köl.
Çağalay konğan bizdin el.
Şalkayıp carkan sarı bel,
Asa sokkan samal cel.

Casıl sarı türlü şöp,
Caykalıp turar şiyem dep.
Cılı tartıp könildi,
Köz aldına külimdep.

(s. 63)

1963

KIŞ

Kış keldi aydaharday avzın aşıp,
Üskirik, ayaz, suvık, zarin şaşıp.
Dolu kış, işin. tartıp ıskığanda,
Korkadı cer suluvdın öni kaşıp.

Gürildep bir çağınan davıl esip,
Topırak, tozanmenen aralasıp,
Dirildep, buta, bürgen-barlık şöpter.
Ağaşlar kattı sasıp, kaltırasıp,
Caynağın merzımimen ağaş kuray,

YAZ ŞARKISI

Yaz şarkısı bilinmiş,
Kurt, karınca dirilmiş.
Neşeli gönül, memnun;
Kendi kendine coşmuş.

Otlı çalılık çiçeklenmiş,
Ağaç başı yapraklanmış.
Nağme salıp bütün kuşlar,
Nice türlere ayrılmış.

Yumuşayan dağla taş,
Tabiatın gülleri...
Öter bülbül sanduvaç,
Kulaktan gitmez ünleri.

Taş pınar dağdan akmış,
Çıkmış ardarda yeşil kanış...
Aşağı doğru akıp göllere
Dökülüp durur kaynatarak.

Uçsuz bucaksız geniş göl,
Sırayla konmuş bizim el.
Geriye yaslanıp durur sarı bel,
Pek dokunan hafif yel...

Yeşil sarı türlü ot, (1)
Sallanıp durur "şiyim" deyip.
Kendine çeker gönülü,
Göz önünde gülümseyip.

KIŞ

Kış geldi ejderha gibi ağzını açıp,
Tipi, ayaz, soğuk, zehrini saçıp...
İçini çekip heybetlenince sinirli kış,
Korkar yerin güzelliği kaçıp.

Bir yandan gütültüyle gelmiş kasırga,
Tozla toprakla karışarak.
Titremiş çalılar, bütün otlar.
Çok şaşırtmış sallanarak
Vaktiyle sevimli görünen ağaçlar,

(1) Şiy: Sapından çeşitli şeyler yapılan, toplu olarak büyüyen bitki.

Ayrılp capırağınan kaldı adasıp.
 Aspanın bultı köşip budak-budak,
 Akşa kar cerdin betin aldı basıp.
 Camılıp ak körpesin catkan cerdi,
 Cel kelip oyatadı befin aşıp.

(s. 64)

1937

OTAN CIRI

Erte künde bul Otan,
 İyesi çok tul Otan.
 Topırak tozan, şan basıp,
 Tüsi kaşkan sur Otan...
 Senimen birge sorlağan,
 Biz emespe kul-kutan?

Gasırlar boyı kansığan,
 Suvsız takır şöl Otan.
 Ayu, kaskır uyalap,
 Paydandı senin kördü Otan,
 Otar etip arbirev,
 Menşigine bölüdi Otan.

Kaygı baskan mundı Otan,
 Kanalıp cürgen kuldı Otan.
 Türilip tünek basınnan,
 Ay menen künon tuvdi Otan.
 Suhbaatar, Çoybalsan,
 Erlerini tuvıp otansıl,
 Batır elim küşimen.
 Cavındı senin kuvdı Otan.

Alemge aykın tariyhın,
 Cana tuvğan burlı Otan.

....

Baylıgın sonday mol Otan.
 Üysek uşıp, kaz kongan,
 Darıya şalkar köldi Otan.
 Tabıyğat gülün kulpırğan,
 Öte kızık öndi Otan.
 Baytağında bakıttı el,
 İygiliğın kördi Otan:
 Bizdin Otan, ken Otan,
 Baylıktın en keni Otan.
 Arasan suvın kaynağan,
 Avruvğa zm Otan. (s. 66-67,
 1939

Şaşırıp kalmış yapraklardan ayrılarak.
 Semanın bulutu parça parça göçüp,
 Yer yüzünü kaplamış akça kar.
 Ak yorganını örtünüp yatan yeri
 Yel gelip uyandırmış yüzünü açıp.

VATAN AĞIDI

Geçmiş günde bu Vatan;
 Sahibi yok dul Vatan.
 Kaplayıp toz duman
 Rengi kaçan boz Vatan...
 Seninle beraber hahsızkaşan
 Kul köle değil miyiz biz?

Asırlar boyu susayan,
 Susuz kurak, çöl Vatan.
 Ayı, kurt yuvalayıp
 Faydanı gördü Vatan,
 Mera yapıp her bir kimse,
 Sahip olupböldü Vatan.

Kaygı bürüyen elemli Vatan,
 Sömürülüp duran köleli Vatan,
 Dürülüp karanlık başından,
 Ayla güneşin doğan Vatan.
 Suhbaatar, Çoybalsan,
 Doğan vatansever yiğitlerim
 Bahadır halkımın gücüyle
 Düşmanını kovar Vatan.

Herkese malum tarihin,
 Yeni doğmuş nurlu Vatan.

....

Zenginliğin çok Vatan.
 Ördek uçup kaz konan.
 Deryaca geniş göllü Vatan.
 Tabiat gölünü renklendiren
 Çok çekici güzel Vatan.
 Bolluğunda bahtlı el
 Faydanı gördü Vatan:
 Bizim Vatan, geniş Vatan,
 Zengin kaynakların Vatan.
 Kaynayan kaplıca şuyu
 Derde deva Vatan.

ANAM AYTKAN OTIZ CAMAN

Kayırsız bolsa, han caman,
 Kaygımen cutkan bal caman.
 Kuv mekiyen şöl caman,
 Rus konbağan köl caman.
 Bastacısı cok el caman.
 Koldavı cok er caman.
 Kenetten kuyğan sel caman.
 Davası cok şer caman.
 Mavesiz bolğan tal caman.
 Mahabbatsız car caman.
 İyesi cok mal caman.
 Kempiri cok şal caman.
 Kayırımı cok ul caman.
 Cubayı cok tul caman.
 Adepsiz bolsa kız caman.
 Tabannan öiken sız caman.
 Adiletsiz biy caman.
 Cırtık tesik üy caman.
 Kayırımı cok bay caman.
 Panası cok say caman.
 Bası bayav kıs caman.
 Tülki almağan kus caman.
 Şaban, şardak at caman,
 Şarkayalay kart caman.
 Könilsiz işken as caman.
 Cakınnan şıkkın hat caman.
 Önbeytuğın dav caman.
 Köz aldaytın dos caman.
 Uvadege bos caman.

(s. 208)

1970

ANAMIN SÖYLEDİĞİ OTUZ KÖTÜ

Merhametsiz olursa han kötüdür,
 Kaygıyla yutulan bal kötüdür.
 İssız kalmış çöl kötüdür,
 Kuş konmayan göl kötüdür,
 Lideri yok el kötüdür.
 Korunmayan er kötüdür.
 Aniden basan sel kötüdür.
 Devası yok dert kötüdür.
 Meyve vermez dal kötüdür.
 Muhabbatsız yar kötüdür.
 Sahibi yok mal kötüdür.
 Karısız ihtiyar kötüdür.
 Hayırsız evlat kötüdür.
 Eşi yok dul kötüdür.
 Utanmaz olursa kız kötüdür.
 Tabandan geçen nem kötüdür.
 Adaletsiz bey kötüdür.
 Delik deşik ev kötüdür.
 Hayrı yok zengin kötüdür.
 Sığınağı yok ova kötüdür.
 Başlaması yavaş kış kötüdür.
 Tilkinin almadığı kuş kötüdür.
 Halsiz, tembel at kötüdür.
 Cahil kalmış yaşlı kötüdür.
 Gönülsüz yenilen aş kötüdür.
 Yakından gelen mektup kötüdür.
 Bitmeyen dava kötüdür.
 Göz aldatan dost kötüdür.
 Yerine getirilmeyen söz kötüdür.